

4. Багалей И. Д. Предисловие к археологической карте / И. Д. Багалей // Труды XII археологического съезда в Харькове: в 3-х тт. — Москва, 1905. — Т. I. — С. I–IV.
5. Багалій Д. І. Автобіографія. 50 літ на сторожі української культури / Дмитро Іванович Багалій. — К.: З друкарні української академії наук, 1927. — 163 с.
6. Данилевич В. Ю. Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губернии / В. Ю. Данилевич // Труды XII археологического съезда: в 4-х тт. — Москва, 1905. — Т. 1. — С. 374–411.

Левченко В. В., Мазурик В. О.

Вчений-економіст В. М. Штейн —

біля витоків становлення вищої економічної освіти в Одесі

15 вересня 1918 р. в Одесі почав функціонувати Одеський політехнічний інститут (ОПІ), в якому відбулося закладання підґрунтя та становлення вищої економічної освіти у північно-причорноморському регіоні. Важливу роль у розвитку цього інтелектуального процесу відіграла плеяда найдосвідченіших і провідних викладачів-економістів вищої школи Одеси: Д. Ф. Блюменфельд, А. С. Бориневич, К. О. Кузнєцов, С. І. Солнцев, В. М. Твердохлебов, Г. І. Тіктін, Г. Г. Швіттау, В. М. Штейн, М. В. Щепковський та ін. Одним із яскравих представників цієї когорти вчених-економістів є Віктор Морицович Штейн (1890–1964), життя якого на зламі 1910-х–1920-х рр. було пов'язано з Одесою.

Підсумовуючи історіографію питання вивчення історії вищої економічної освіти в Одесі, констатуємо, що постать В. М. Штейна ще не ставала об'єктом ретельного вивчення. Побіжні поодинокі згадки про нього знаходимо у багатьох узагальнюючих працях [8–12] та в одній персоніфікованій статті [13], які не зображають усі риси портрету вченого. Дана розвідка покликана певними маркерами висвітлити основні грані цієї непересічної особистості.

В. М. Штейн народився у Миколаєві. У 1913 р. закінчив економічний факультет Санкт-Петербурзького політехнічного інституту, а 1915 р. — юридичний факультет Петроградського університету, в якому ж у 1914–1916 рр. проходив підготовку до професорського звання [6, арк. 1]. У 1917 р. він здав магістерський екзамен та

отримав призначення на посаду викладача політичної економії економічного факультету Петроградського політехнічного інституту (ППІ) [13, с. 15]. Внаслідок бурхливих революційних подій та складного становища в умовах громадянської війни 1919 р. він переїхав до Одеси, де разом з дружиною Катериною Юхимівною Штейн мешкав за адресою вул. Херсонська, 19, кв. 2 [5, арк. 78, 204]. 26 березня 1919 р. його було обрано викладачем економічного факультету ОПІ [4, арк. 52].

У період 1919–1920 рр. В. М. Штейн працював на економічному факультеті ОПІ, спочатку в якості викладача загальної статистики [2, арк. 2, 4, 6, 46], а з 19 лютого 1920 р. — в статусі старшого штатного викладача читав курси лекцій з економічної політики (4 години на тиждень) [3, арк. 18, 28] та грошового обігу (2 години) [4, арк. 52]. Навесні 1920 р. економічний факультет ОПІ було введено до складу новоствореного Одеського гуманітарно-суспільного інституту (ОГСІ), в якому В. М. Штейн увійшов до складу Президії вишу як професор кафедри політичної економіки. Також став членом редколегії Відділу гуманітарно-суспільних наук нового наукового видання «Ученые записки Высшей Школы г. Одессы» [7, с. 208, 210, 215].

1 вересня 1921 р. ОГСІ було реорганізовано, а його викладачів економічного профілю було переведено до створеного 1 червня 1921 р. Одеського інституту народного господарства (ОІНГ). У новому для себе виші він зайняв посади професора і ректора, на яких залишався незначний час. Обрання на посаду ректора тридцятирічного вченого було зумовлено двома чинниками: його активною участю у соціал-демократичному русі в 1917–1920 рр., тобто його політичною орієнтацією у напрямі більшовицької ідеології того часу та значним потенціалом організаційної діяльності в навчальному і науковому процесі. Отже, з 1 червня 1921 р. В. М. Штейн став першим ректором ОІНГ та брав активну участь у продовженні становлення вищої економічної освіти в Одесі. Обіймаючи цю посаду, він докладав багато зусиль для організації та налагодження інфраструктури нового вишу (формування структурних підрозділів, викладацького складу, контингенту студентів тощо).

В. М. Штейн брав також активну участь у просвітницькому житті міста. Він входив до складу науково-навчальної комісії, створеної

1921 р. відділом вищої школи при Одеському губернському комітеті професійно-технічної та спеціально-наукової освіти (Губпрофос), яка розробила та затвердила навчальні плани і програми курсів ОІНГ на 1921/22 навчальний рік [13, с. 19].

Одночасно з багатогранною адміністративною, викладацькою і громадською діяльністю В. М. Штейн займався плідною науководослідною роботою. В «одеський» період свого життя він залишив цінну інтелектуальну спадщину у різних галузях соціогуманітарних наук. Наприклад, при визначенні предмета політичної економії у праці «*Может ли теоретическая экономия быть точной наукой?*» (Одеса, 1921) він акцентував увагу на соціальній обумовленості відносин людей у сфері виробництва. Вважаючи надзвичайно важливим застосування принципу розвитку до пізнання економічних явищ, він водночас велику увагу приділив і врахуванню психологічного аспекту ролі математичного методу для економічного аналізу [13, с. 18]. Таким чином, науковець застосував прогресивні, як для того часу, міждисциплінарні підходи й методи пізнання, що виникають на межі різних наукових дисциплін та відображають інтегративні тенденції у розвитку науки.

У більш широкому діапазоні міждисциплінарний підхід В. М. Штейн застосував у праці «*Одесская профессура (Статистико-евгенический очерк)*» [15], в якій на основі даних Одеського губернського бюро, використовуючи методи статистики, демографії, соціології, історії, біології та інших наук, він уперше в науці зробив аналіз складу вчених Одеси початку 1920-х рр. у контексті модерного вчення на той час — евгеніки [14, с. 181], яка була покликана вивчати впливи, що підлягають суспільному контролю і можуть поліпшити чи погіршити як фізичні, так і розумові якості прийдешніх поколінь. Праця отримала дуже позитивний відгук у науковому середовищі [16]. Для розуміння головної ідеї цієї праці В. М. Штейна, в якій він на тлі сучасних суспільно-політичних змін та трансформації структури вищої школи та науки робить висновок, що: «...нервом русской науки остается все же старая профессура, давшая за последние десятилетия Пирогова, Менделеева, М. Ковалевского, Ключевского, Павлова и др., при чем сохранение этой профессуры является не-

пременным условием сохранения и процветания науки...», який не потребує жодного коментаря [16, с. 51].

Наприкінці вересня 1921 р., враховуючи високий потенціал викладацької і наукової діяльності, В. М. Штейна було переведено до Петрограду, де 1922 р. він захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня магістра при економічному факультеті ППІ [6, арк. 1]. Від 1922 р. до 1926 р. В. М. Штейн займав посаду головного вченого секретаря Інституту економічних досліджень при Народному комісаріаті фінансів СРСР. У 1924–1926 рр. він був вченим співробітником Комісії з вивчення природних продуктивних сил при АН СРСР, за дорученням якої тричі їздив у службове відрядження на схід (1925 р. брав участь у проведенні грошової реформи в Монгольській народній республіці; у 1925–1926 рр. в якості учасника фінансової комісії відвідав Бейпін; у 1926–1927 рр. як фінансовий радник національного уряду Китаю перебував у Кантоні і Ханькоу). Саме ці службові відрядження сприяли формуванню наукових інтересів В. М. Штейна в галузі орієнталістики, зокрема китаєзнавства. У 1928–1938 рр. він працював професором і завідувачем історико-економічної предметної комісії у Ленінградському Східному інституті, а в 1930-ті рр. — старшим науковим співробітником Інституту сходознавства (китайського кабінету) АН СРСР. У 1936 р. Президія АН СРСР без захисту дисертації надала йому ступінь доктора економічних наук. За весь час викладацької діяльності читав лекції з теорії політичної економії, історії економічних вчень, статистики, економічної політики, кредиту і грошового обігу, кредитної і торговельної політики, теорії кон'юнктури, економії і промисловості, економічної географії Сходу, економіки Китаю, економіки Індії, економіки Японії, тихоокеанської проблеми. Починаючи з 1930-х рр., його наукові інтереси були зосереджені переважно на питаннях економіки та історії Сходу. Наслідком цього стала підготовка до друку підручника «Экономическая география востока» (обсягом близько 37–38 друкованих аркушів) на замовлення Ленінградського географічно-економічного інституту. Реєстр наукових студій з китаєзнавства, із загальної кількості понад ста праць, налічує декілька десятків. На сьогодні маловідомою науковому співтовариству є здана ним наприкінці 1936 р. до Інституту сходознавства АН СРСР праця «История коло-

ниального порабощення Китаю», обсягом близько 16–17 друкованих аркушів [6, арк. 1 зв.], яка заслуговує на інтелектуальну реабілітацію та введення до наукового обігу.

Загалом В. М. Штейн, за спогадами знаного Одеського вченого-гуманітарія С. Я. Борового, здобув широку популярність як автор праць з історії та економіки Китаю, з історії російської економічної думки та багатьох інших питань [1, с. 90], що дає підстави для проведення детального комплексного дослідження його біографії та інтелектуального надбання.

1. Боровой С. Воспоминания / Саул Боровой. — Москва–Иерусалим, 1993. — 384 с.
2. Державний архів Одеської області (ДАОО). — Ф. Р-126. — Оп. 1. — Спр. 11.
3. ДАОО. — Ф. Р-126. — Оп. 1. — Спр. 18.
4. ДАОО. — Ф. Р-126. — Оп. 1. — Спр. 107.
5. ДАОО. — Ф. Р-126. — Оп. 1. — Спр. 114.
6. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). — Ф. Р4737. — Оп. 2. — Спр. 2336.
7. Левченко В. В. Одеський гуманітарно-суспільний інститут (1920–1921): до питання спадкоємності традицій університетської освіти / В. В. Левченко // Записки історичного факультету. — Вип. 19. — Одеса, 2008. — С. 207–216.
8. Музичко О. Є. Засновник Одеського інституту народного господарства професор Олексій Якович Шпаков (1868–1927): біографічний нарис / Олександр Євгенович Музичко. — Одеса, 2011. — 224 с.
9. Наукові традиції Одеського державного економічного університету: від витоків до сьогодення / За заг. ред. М. І. Зверькова. — Одеса: Астропринт, 2011. — 216 с.
10. Одесский государственный политехнический университет, 1918–1998 [Под ред. В. П. Малахова]. — Одесса: ОГПУ, Астропринт, 1998. — 168 с.
11. Одеський державний економічний університет. Нариси історії [В. П. Бородатий, М. О. Скрипник, В. Д. Граждан, О. С. Редькін]. — Одеса, 2000. — 268 с.
12. Парієнко Г. К. Внесок вчених університету у розвиток економічної науки. До 80-річчя Одеського державного економічного університету / Галина Корнилівна Парієнко. — Одеса: Астропринт, 2001. — 64 с.
13. Парієнко Г. К. В. М. Штейн — перший ректор Одеського інституту народного господарства / Г. К. Парієнко, В. Н. Соколов // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. — 2006. — № 9 (29). — С. 15–22.
14. Тофтл М. Г. Сучасний словник з етики / Михайло Григорович Тофтл. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. — 416 с.

15. Штейн В. М. Одесская профессура (Статистико-евгенический очерк). — Одесса, 1922. — 77 с.
16. Филипченко Ю. [Рецензия] В. М. Штейн. Одесская профессура. Статистико-евгенический очерк / Ю. Филипченко // Наука и ее работники. — 1922. — № 1. — С. 50–51.

Ліхачова О. Є.

Всесвітня виставка у Парижі 1878 р. та проблеми освіти

Перша Всесвітня виставка у Парижі відбулась ще за часи правління Наполеона III у 1855 р. [3]. Згодом, саме столиця Франції стане основним місцем проведення нового виду зборів для демонстрації новітніх технологій, досягнень у сфері науки, техніки, мистецтві. Ці виставки почнуть допомагати зав'язувати ділові та творчі контакти. Слід зупинитись на масштабах цього дійства. Саме виставці передувала багатомісячна підготовча робота з її організації. Це торкалось не тільки уваги до встановлення контактів з майбутніми учасниками, слід було зосередитись на масштабному будівництві. До цієї роботи залучались найкращі архітектори, які намагались у проектах виставкових павільйонів відтворити національні риси своїх країн, підкреслити своєрідність та прогресивні напрямки у технологічному і індустріальному розвитку.

Для проведення наступної виставки у 1867 р. французький уряд надав територію на Марсовому полі між Сеною і Військовою школою загальною площиною 70 гектарів. Тут було збудовано більше 200 павільйонів. Центральне місце зайняв головний павільйон розміром 490 м на 380 м і заввишки 25 метрів [5].

Спеціально для всесвітньої виставки 1878 р., яка традиційно проходила на Марсовому полі, на протилежному березі Сени було побудовано палац Трокадеро. Велична будівля була прикрашена 22 скульптурами, які символізували впливові країни або регіони [2]. Назва палацу була теж символічною. Вона повинна була нагадувати про події 1823 р., коли французькі війська, за рішенням Священного союзу, були направлені у Іспанію з метою придушення революції